Shiraz University
Journal of Children's Literature Studies
Semiannual, ISSN: 2783-0616
Spring - Summer 2026

OPEN ACCESS

Extended Abstract

DOI: 10.22099/JCLS.2025.52858.2093

Studying the Effect of Climate on Balochi Children's Songs and Their Educational Functions

Mohammad Akbar Dehani*

Introduction

Children's songs and rhymes form a vital part of folk literature. Like other oral traditions, they emerge from the natural environment, climate, and the lived experiences of communities and remain deeply rooted in these elements. A significant portion of Balochi folk literature, particularly oral traditions related to children, remains undocumented and unpublished. Without proper recording, analysis, and dissemination, many of these cultural treasures risk being lost or altered over time, making it difficult to access the inherited cultural legacy and leaving gaps in our understanding of the Baloch people.

Each geographical region and ecosystem carries its own unique characteristics, which inevitably shape human life. These environmental factors also influence the literary expressions of a society. This is clearly reflected in Balochi literature, including its children's songs. This study aims to examine Balochi children's songs through the lens of climate and environment, exploring how these factors shape the themes, structures, and educational roles of such songs.

* Assistant Prof of Persian Language and Literature, Velayat University, Iranshahr, Iran.
m.dehani@velayat.ac.ir

Article Info: Received: 2025-04-13, **Accepted:** 2025-08-23

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

By analyzing the interplay between ecological conditions and oral traditions, the paper sheds light on the cultural significance of children's songs in Baloch society and emphasizes the urgency of preserving these intangible heritages before they fade or transform beyond recognition.

Method, Purpose and Review of Literature

The research materials in this article are derived from the author's fieldwork in Balochi oral literature and, therefore, appear to be previously unpublished. This study represents an effort to document, introduce, and analyze these works, examining the ecological features and educational functions of selected Balochi children's songs through descriptive and analytical methods.

Balochi literature remained predominantly oral until the mid-20th century and was transmitted from one generation to the next in this manner. This oral tradition encompasses literary works that are taken seriously within the community such as epics, love stories, folktales, and historical narratives—let alone children's literature, which continues to be largely oral to this day. This is especially true in Iran, where Balochi scholars began documenting oral literature later than their counterparts in neighboring countries like Pakistan.

As a result, research in this area is relatively scarce. Existing studies mostly consist of collections and transcriptions of songs, particularly lullabies. The distinction of pioneering work in this field belongs to Western researchers such as Longworth Dames (1988), who published a number of songs and lullabies. However, the introduction and analysis of Balochi children's literature in Iran requires works that engage with Iranian and Persian-language publications. The credit for the first serious scholarly work on Balochi children's literature in Iran arguably goes to Jahandideh (2023), who analyzed the structure and themes of Balochi lullabies.

It appears that the present article is the first study to examine Balochi children's songs from the perspective of ecology and their educational content. The songs discussed here have been selected from the body of folk literature prevalent in the Mehrestan region (Ma_gas), and thus are presented in the dialect specific to that area.

Discussion

Given the hot and dry climate of Balochestan, a significant portion of Baloch children's songs reflect or are influenced by this environmental feature. Many of the children's melodies in Balochi are associated with wishes for the arrival of clouds, water, and rain, and it seems that this conceptual domain appears more frequently than other themes in Baloch children's songs.

An example of a translated song: “The clouds will come and the rain will fall / Those who have barley seeds will have abundant barley / Wheat will be plentiful for the chiefs / Corn will be abundant for the farmers and peasants / Millet will also be plentiful for the poor.”

Animal husbandry has been both a profession and a form of entertainment for children in rural and nomadic areas, and as a result, some songs, rhymes, riddles, and stories in children's literature are connected to rural life and livestock. This theme is also reflected in Baloch children's literature. In earlier times, hunting was an important pastime and a major source of nourishment, and its presence is widely seen in Baloch children's poems and songs.

Trees and animals of each region are manifested in the language and literature of that land, and children, through their interaction with the natural environment, become familiar with them via literature. Many of the earliest awarenesses of Baloch children are shaped by these concepts through songs and poems. Example: “manoŋ mamme čogol pā/ woti čokkoŋ jato košt/ pa kōhi kōnaliyoŋ košt/ pa porki bāšgiyoŋ košt”. [I am the bear with puppy feet (puppy: newborn dog) / I struck and killed my child / I killed him for the fruit of the wild palm / And for the blossom of the mountain palm called “Pork.”]

Many other social and cultural themes are also reflected in Baloch children's literature, and children encounter these concepts through such literary works. Among them are names of mythical heroes, imaginary creatures, and similar figures. Folk literature originates from the heart of society and thus reflects the language and culture of the people. However, a cultural condition or a linguistic or social tradition may undergo transformation. Nevertheless, traces of it may remain in folk language and be passed down through oral traditions and children's songs to later generations. Discovering such cases and examples is rare and challenging but achievable.

Conclusion

Children’s literature, like other literary genres, reflects key characteristics of society and serves as an important source for understanding its social and cultural conditions. Through the study of Baloch children's literature, we encounter educational methods that have emerged in harmony with the environment and climate of the region, as well as references to traditional ways of interacting with nature and the ecosystem.

The arid climate of Balochestan, the significance of clouds and rain—and conversely, summer floods—along with the trees, plants, and animals of this desert region such as palm, daz, konar, and creatures like the Baloch bear, desert lizard, and hoopoe, are all reflected in children's songs. These elements not only illustrate the impact of climate on children's literature but also convey linguistic and cultural teachings related to these concepts.

Encouraging girls to learn the art of embroidery, references to aromatic substances like cardamom and clove, aspects of pastoral, rural, and agricultural life, and the names of legendary figures such as Mir Chakar are all present in Baloch children's songs. As in other cultures, Balochi children's songs sometimes

contain phrases that lack strong semantic connections to the lines before or after them, or appear entirely disconnected in meaning.

Keywords: Folklore literature, children's literature, regional literature, Balochi.

References

Ahmadpanahi Semnani, M. (1997). Formal literature and folk literature. *She'r Quarterly*, (21), 20–25. [in Persian]

Anjavi Shirazi, S. A. (1992). *A glance and a reflection on folk culture*. Esparak Publishing. [in Persian]

Bahar, M. (2019). *From myth to history* (11th ed.). Cheshmeh Publishing. [in Persian]

Baloch, B. A. (1987). *Pahkeen Ashrafi*. Balochistan Publications.

Beyhaqi, H. A. (1986). *Research and study of Iranian folklore*. Astan Quds Razavi. [in Persian]

Dames, M. L. (1988). *Popular poetry of the Baloches*. Balochi Academy.

Dehkhoda, A. A. (2007). *Proverbs and sayings* (Vol. 2, 14th ed.). Amir Kabir Publishing. [in Persian]

Fazeli, N., & Hashemi-moghadam, A. (2014). *A study of humorous Iranian folk texts*. Nashr-e Elm Publishing. [in Persian]

Hedayat, S. (1999). *Iranian folk culture* (J. Hedayat, Comp.). Cheshmeh Publishing. [in Persian]

Jafari Qanavati, M. (2021). *An introduction to Iranian folklore* (5th ed.). Jami Publishing. [in Persian]

Jahandideh, A. (2017). *Baluchi–Persian dictionary*. Moein Publishing. [in Persian]

Jahandideh, A. (2020). *Meter and rhyme in Balochi poetry*. Moein Publishing. [in Persian]

Jahandideh, A. (2023). Structure and themes of Lilu (Balochi lullabies). *Culture and Folk Literature, 11*(52), 97–130. [in Persian]

Khalatbari Limaki. (2008). *Water: Beliefs and rituals related to it in folk culture*. IRIB Research Center. [in Persian]

Moein, M. (2009). *A Persian dictionary* (25th ed.). Amir Kabir Publishing. [in Persian]

O'Sullivan, E. (2019). *Comparative children's literature* (M. Jalali & M. Farhangi, Trans.). Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Osman, M. T. (1992). *Guide to collecting oral traditions* (A. Rahbar, Trans.). Anahita Publishing. [in Persian]

Pouladi, K. (1999). *Foundations of children's literature* (2nd ed.). Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Rahmandoust, M. (1989). *Children's and adolescents' literature*. Iranian Textbook Publishing Company. [in Persian]

Rezaei, M., & Hosseini, A. (2024). An analysis of magic, incantations, and poems in the healing rituals of Bushehr Province based on James Frazer's perspective. *Culture and Folk Literature, 12*(55), 39–72. [in Persian]

Sepahi, M. A., & Mirbalochzaei, E. (2013). *Baluch proverbs*. Taftan Publishing. [in Persian]

Shafi'i Kadkani, M. R. (2012). *Resurrection of words*. Sokhan Publishing. [in Persian]

Zolfaghari, H. (2022). *Language and folk literature of Iran* (6th ed.). SAMT Publishing. [in Persian]

Oral narrators

Dehani, H. (Personal communication, Chegard, Mehrestan, Iran, housewife, age 57).

Dehani, Z. B. (Personal communication, Gurabok, Mehrestan, Iran, housewife, age 40).

Gawari, S. M. (Personal communication, Chegerd, Mehrestan, Iran, farmer, age 55).

Sepahi, A. B. (Personal communication, Mehrestan, Iran, Health Center employee, age 50).

Sepahi, N. B. (Personal communication, Garsaman, Mehrestan, Iran, housewife, age 64).

مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز
بهار و تابستان ۱۴۰۵
شاپا الکترونیکی: ۰۶۱۶-۲۷۸۳
مقاله‌ی علمی پژوهشی، دوفصلنامه، سال ۱۷، شماره‌ی اول
بهار و تابستان ۱۴۰۵، پیاپی ۳۳، صص ۶۷-۸۴
OPEN ACCESS
DOI: 10.22099/JCLS.2025.52858.2093

بررسی تأثیر اقلیم بر آوازهای کودکانه‌ی بلوچی و کارکردهای تعلیمی آن‌ها

محمداکبر دهانی *

چکیده

ترانه‌ها و آوازهای کودکان بخشی از ادبیات عامه هستند و همانند دیگر آثار ادبیات عامه از طبیعت، اقلیم و بطن زندگی و اجتماع متولد و در آن ماندگار می‌شوند. بخش عمده‌ی ادبیات عامه‌ی بلوچی و از آن جمله انواع آثار ادبیات شفاهی و عامه‌ی مربوط به کودکان مکتوب و منتشر نشده‌اند و چنانچه ثبت و بررسی و منتشر نشوند، ممکن است یا برخی از آن‌ها از بین بروند یا به‌تناسب روزگار تغییرات زیادی در آن‌ها رخ بدهد و نتوانیم به این میراث‌های فرهنگی که از گذشته به ارث رسیده‌اند، دست یابیم و بخشی از شناخت‌مان درباره‌ی این مردم ناقص بماند. این نوشتار می‌کوشد از چنین منظری به ادبیات کودکان بلوچ بپردازد. نمونه‌های پژوهشی این مقاله حاصل پژوهش‌های میدانی و تلاشی برای ثبت، معرفی و تحلیل این آثار است و تلاش شده است، جلوه‌های اقلیم و کارکردهای تعلیمیِ بخشی از ترانه‌های کودکانه بلوچی به روش توصیفی‌تحلیلی بررسی شوند. در این ترانه‌ها و آوازها بخشی از زیست‌بوم و فرهنگ بلوچ نمایان است. این ترانه‌های کودکانه چه ساخته‌ی ذهن و زبان کودکان باشند و چه بزرگسالان ، جنبه‌ی تعلیمی نیز در آن‌ها درخور توجه است. حتی گاه به الفاظ مهمل‌گونه‌ای برمی‌خوریم که نقش اصلی آن‌ها تکمیل‌کنندگی وزن و موسیقی است. این عبارت‌ها و جملات نیز به‌دلیل نقشی که برای تقویت احساس موسیقی در ذهن و زبان کودک دارند، ارزش تعلیمی دارند و شایان توجه هستند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات کودک، ادبیات اقلیمی، آواز بلوچی، شعر کودکانه.

۱. مقدمه

فرهنگ و ادبیات عامه بخشی از میراث زنده‌ی فرهنگی هر جامعه است. جامعه‌ی ایرانی از نظر تنوع و گستردگی عناصر

* استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ولایت، ایرانشهر، ایران m.dehani@velayat.ac.ir

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۱/۲۴، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۶/۱

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

فرهنگی درخور توجه است. بسیاری از این عناصر فرهنگی نه اینکه هنوز مطالعه و بررسی نشدهاند، بلکه بسیاری از آنها هنوز ثبت و منتشر نشدهاند و بیم آن میرود که با تحولات روزگار و گذر ایام بهویژه در عصر امروزی به زودی از یادها بروند.

از دیرباز در ادبیات مکتوب ایرانیان طبقات بالاتر جامعه به گونههایی از آثار ادبی توجه بیشتری داشتهاند و همین امر سبب شده است که امروزه برخی پژوهشگران از آن بهعنوان «ادب رسمی» یاد کردهاند (رک. احمدپناهی سمنانی، ۱۳۷۶: ۲۱). «ادب رسمی، بیشتر در قرنهای گذشته خاص خواص بوده و بهطور طبیعی زبانی متکلفانه داشته است» (ذوالفقاری، ۱۴۰۱: ۱۴)، امّا آثار دیگری نیز هستند که در بطن جامعه و در میان تودههای حاشیهای اجتماع به وجود میآمدهاند و در میان مردم کوچه و بازار رواج مییافتهاند که «مخاطب آن، بیشتر کودکان و یا طبقات عامّ جامعه بودهاند» (همان: ۱۳) و به همین سبب، اصطلاحاً به آنها آثار «ادب عامه» یا «ادبیات عامیانه» نیز گفته میشود. «گروه بسیاری از نمایندگان ادب رسمی، با ادبیات عامیانه میانهی خوشی نداشتهاند» (احمدپناهی سمنانی، ۱۳۷۶: ۲۰) و طبیعتاً برخی از بیتوجهیها به ادبیات عامه، ناشی از همین نوع نگاه است امّا ارزشبخشیدن به فرهنگ مردم، در واقع ارجنهادن به «مردم» است. به این خاطر که مردم از فرهنگشان جدا نیستند و این، فرهنگ آنهاست که آنها را میسازد و به آنان ارزش میبخشد» (بیهقی، ۱۳۶۵: ۱۷)

تحلیل ساخت و محتوای ادبیات عامه علاوهبر آنکه راهگشای شناخت دقیقتر جامعه است به حفظ و تقویت بنیانهای فرهنگی کمک میکند. در روزگاری که جوامع توسعهیافته با تولید انبوه مضامین فرهنگی و از جمله حجم عظیمی از رسانههای دیداری و شنیداری، اذهان مخاطبان را در گوشه و کنار جهان تحت تأثیر خود قرار میدهند، جوامع کمتر توسعهیافته، در ادبیات و فرهنگ نیز به بازار مصرف تبدیل میشوند، مگر آنکه با مطالعه و شناساندن میراثهای فرهنگی خویش و از جمله فرهنگ و ادب عامه، این میراثها را در اختیار جوامع انسانی قرار بدهند. زیرا «فرهنگ عامه مردم تحت تأثیر فرایندهای جهانیشدن، از طریق رسانهها و بر اثر توسعه روابط فرهنگی بین ملتها در حال تغییر و دگرگونی است» (فاضلی و هاشمیمقدم، ۱۳۹۳: ۱۵) بنابراین، جوامعی که آثار ادبی فرهنگیشان ناشناخته بماند، در این فرایند جهانی نیز سهم طبیعیشان را از دست خواهند داد.

آثار ادبیات بلوچی غالباً بهصورت شفاهی به عصر ما رسیدهاند و آنچه صورت کتابت یافتهاند، غالباً در همین قرن اخیر انجام گرفتهاند امّا هنوز بسیاری از عرصههای ادبیات این مردم مکتوب نشدهاند و ممکن است برخی از آنها بدون آنکه اقبال ثبت و نشر یابند، به وادی فراموشی سپرده شوند. تلاش برای ثبت و انتشار این آثار فرهنگی در کنار تحلیل و بررسی آنها در مجامع علمی ارزشی مضاعف دارد و این نوشتار در پی ورود به چنین حیطهای در ادبیات کودکان بلوچ است.

۱. ۱. پیشینهی پژوهش

ادبیات بلوچی تا میانههای قرن بیستم غالباً شفاهی بوده و به همین صورت از نسلی به نسل بعد میرسیده است. این وضعیت شامل آثاری است که در جامعه جدیتر گرفته میشوند؛ یعنی آثاری چون حماسهها، عاشقانهها، قصّهها و روایتهای ادبی از تاریخ و هر آنچه از آثار ادبی که در مناسبات هر اجتماعی جدی گرفته میشوند، چه برسد به ادبیات کودکان که تا امروزه نیز غالباً شفاهی هستند، بهویژه در ایران که پژوهشگران بلوچی، دیرتر از کشورهای همسایهای چون پاکستان به مکتوبکردن آثار ادبیات شفاهی بلوچی پرداختهاند. بنابراین پژوهش در این حوزه اساساً پیشینهی چندانی

ندارد و آنچه هست، گردآوری و نقل برخی از ترانه‌ها و به‌ویژه لالایی‌هاست و فضل تقدم نیز از آن غربیانی چون لانگورث دیمز (Dames, 1988) است که تعدادی ترانه و لالایی را منتشر کرده است، امّا معرفی و تحلیل آثار ادبیات کودکان بلوچ در ایران نیازمند آثاری است که با نشریات ایرانی و فارسی در ارتباط باشند و فضل تقدم پژوهش جدی درباره‌ی ادبیات کودکان بلوچ را می‌توان برای جهاندیده (۱۴۰۲) قائل بود که ساختار و مضامین لالایی‌های بلوچی را تحلیل کرده است. به نظر می‌رسد که نوشتار حاضر نخستین پژوهشی است که ترانه‌های کودکان بلوچ را از زیست‌بوم و محتوای تعلیمی‌شان بررسی می‌کند.

۱. ۲. روش پژوهش

ترانه‌هایی که در این مقاله ثبت شده‌اند، بخشی از پژوهش‌های میدانی نویسنده در ادبیات شفاهی بلوچی است. بنابراین به نظر می‌آید که پیش‌ازاین در جایی منتشر نشده و غالباً در هیچ منبع مکتوبی ذکر نشده‌اند؛ یعنی از متن ادبیات عامه‌ی مردم وارد این نوشتار می‌شوند. سعی شده است با آوانگاری و ترجمه‌ی نزدیک به اصل نمونه‌ها، خواننده‌ی غیربلوچ‌زبان را به حال‌وهوای آثار نزدیک کند. ترانه‌های این نوشتار از میان آثار عامیانه‌ای برگزیده شده‌اند که در منطقه‌ی مهرستان (مَه‌گس/ma_gas/) رواج دارند، بنابراین گویش این ترانه‌ها به گویش این منطقه است. این منطقه از نظر جغرافیایی از مناطق مرکزی بلوچستان است و از نظر جغرافیای گویشی، حدفاصلی میان گویش‌های سراوانی، سربازی، پهرگی و سرحدی است؛ بنابراین در عین شباهت به همه‌ی آن‌ها، اندک تفاوت‌هایی نیز با آن‌ها دارد. امّا نکته‌ی مهم‌تر آن است که این ترانه‌ها در این منطقه رواج دارند و نگارنده که خود گویشور و ساکن این منطقه است، ضمن این که آن‌ها را بدون اختلاف از ده‌ها نفر شنیده است و خود نیز آن‌ها را از کودکی در حافظه داشته است، هنوز آن‌ها را در روستاهای منطقه به‌صورت «قول مشهور» رایج می‌بیند، بنابراین نمی‌تواند به‌صورت جداگانه و برای هر ترانه‌ای فرد خاصی را به‌عنوان گویشور مرجع آن ذکر کند امّا نگارنده نام گویشوران ترانه‌ها را پس از اشاره به اشعار آن‌ها خواهد آورد.

۲. چارچوب نظری

ادبیات کودک بخش درخور توجهی از فرهنگ و ادبیات عامه‌ی جامعه را تشکیل می‌دهد و ترانه‌ها بخش مهمی از ادبیات کودکان هستند که آهنگ‌ها و مضامین خاصی دارند و در هر اجتماعی علاوه‌بر آموزه‌های کلی زندگی انسانی، پیام‌های خاصی درباره‌ی عقاید و ارزش‌های آن جامعه را متجلی می‌سازند و نمودهایی از «زندگی فرهنگی مردم جامعه» را نمایندگی می‌کنند (رک. طیب‌عثمان، ۱۳۷۱: ۶۳-۶۴). فرهنگ جامعه نیز تجلی‌گاه تأثیرات جغرافیا و طبیعت بر زندگی انسان است که از طریق ادبیات می‌توان آن را پی‌جویی کرد.

هر جغرافیا و زیست‌بومی اقتضائات خاصی دارد و بنا به ویژگی‌های طبیعت، زندگی بشر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. طبیعت و زیست‌بوم در کنار دیگر وجوه زندگی بر ادبیات جامعه نیز سایه می‌افکند. اقلیم گرم‌وخشک به‌صورت آرزوهای باران و مضامین مربوط به آن در زبان ادبیات جامعه متجلّی می‌شود و برعکس در یک جغرافیا و اقلیم سرد و پرباران و برف، روز آفتابی و گرمای آن به‌گونه‌ی عنصری دلخواه و دلنشین به آثار ادبی وارد می‌شود. «در جوامعی که معیشت آن‌ها مبتنی بر کشاورزی است ترانه‌ها و قصه‌هاشان حکایت از این شیوه‌ی زندگی دارد.» و «در جوامعی که دامداری مبنای زندگی را تشکیل می‌دهد، آثار دامداری را در ادبیات شفاهی‌شان منعکس می‌بینیم» (بیهقی، ۱۳۶۵: ۲۲). این تأثیرات را به

صورت کلی می‌توان در ادبیات هر جامعه پیگیری کرد، اما در ادبیات کودک که تصاویر خیال در آن آفاقی‌تر از ادبیات بزرگ‌سالان است، این تصاویر ساده‌ی عینی را به‌صورت ملموس‌تری می‌توان دریافت. همچنین از ویژگی‌های ادبیات کودک آن است که «هنجارهای چیره‌ی اجتماعی، فرهنگی و آموزشی در ژرفای آن حک شده‌اند و جزء جدایی‌ناپذیر آن هستند» (اوسالیوان، ۱۳۹۸: ۳۱). این هنجارها و مسائل فرهنگی به‌صورت‌هایی ابتدایی و اشارات و پیام‌های غیرمستقیم به کودکان منتقل می‌شوند.

ریشه‌ی آنچه به‌عنوان ادبیات کودک دسته‌بندی شده است را باید در ادبیات عامه جست‌وجو کرد. در روزگاران بعد نیز «نخستین قصه‌ها و شعرهای مخصوص کودکان، با بهره‌گیری از ادبیات عامیانه نوشته شده‌اند. بخش بزرگی از شعرها و قصه‌های عامیانه به‌عنوان ادبیات کودکان و نوجوانان پذیرفته شده است» (رحماندوست، ۱۳۶۸: ۹). برخی از گونه‌های ادبیات عامه و از آن جمله، لالایی‌ها و برخی از قصّه‌های عامیانه در دایره‌ی ادبیات کودکان جای می‌گیرند، امّا همان‌گونه که واضح است، سرایندگان لالایی‌ها و ناقلان آن‌ها بزرگ‌سالان هستند، طبیعی است که بسیاری دیگر از انواع ترانه‌ها، متل‌ها، چیستان‌ها و قصّه‌ها نیز اگرچه در حیطه‌ی ادبیات کودک جای می‌گیرند امّا سازندگان آن‌ها بیشتر بزرگ‌سالان هستند. بااین‌همه، در جوامع پیرامونی که هنوز هم ادبیات عامه و از جمله ادبیات کودکان آن‌ها گردآوری و مکتوب نشده‌اند یا از طریق منابع مکتوب و رسانه‌ها به نسل‌های نو منتقل نمی‌شوند، این نوع از ادبیات بیشتر شفاهی و سینه‌به‌سینه نقل شده است. کمتر می‌توان آثار فراگیری را یافت که سرایندگان یا سازندگان آن‌ها مشخص باشند. بنابراین حدس گزافی نخواهد بود اگر بگوییم، در عصر ارتباطات و سرازیرشدن حجم وسیعی از فرآورده‌های فرهنگی از مراکز به محیط‌های پیرامونی، آنچه از ادبیات عامه این جوامع در آن محیط‌های پیرامونی امکان مقاومت و ماندگاری را می‌یابند، ریشه‌دارترین و فراگیرترین مولفه‌های میراث فرهنگی آن جوامع هستند.

بخش عمده‌ای از ادبیات کودک ساخته‌ی بزرگ‌سالان است و این نوع آثار چه صرفاً به قصد تعلیم و آموزش پرداخته شده باشد و چه مضمون آن ظاهراً فقط بازی و شوخی و طنز باشد یا آمیخته‌ای از این دو، بخشی از ادب تعلیمی نیز به حساب می‌آید، چه حتی طنز و شوخی و شادمانی‌های کودکانه و یا برعکس آن بیان حسرت و اندوه نیز تعلیم‌هایی فردی و اجتماعی هستند که در پرورش کودک و بلوغ او مؤثر هستند. یعنی، چه کودک را تداوم‌دهنده‌ی امر واقع و چه معترض امر واقع به باربیاورند، از مسیر ادبیات تعلیمی خارج نشده‌اند. ترانه‌های بازی، متل‌ها و دیگر آواهای کودکانه به‌سبب کاربست و جاری‌شدن مکرر آن‌ها بر زبان کودکان در بازی‌های انفرادی و جمعی، نقشی اساسی در جهان‌آگاهی و احساس موسیقیایی کودکان دارند و بخشی از آموزه‌ها، حافظه جمعی و خاطرات مشترک میان نسل‌ها را به‌وجود می‌آورند. البته باید توجه داشته باشیم که «کودکان برخلاف آدم‌های بزرگ در این ترانه‌ها دنبال نتیجه‌ی اخلاقی و تحلیل و تعلیل مسائل نیستند» (انجوی‌شیرازی، ۱۳۷۱: ۴۲).

شعر کودک در همه‌ی انواع آن پایه‌ای تعلیمی دارد، حتی آن نوعی از شعرها که از نوع «مهملات» دانسته شده‌اند (رک. پولادی، ۱۳۷۸: ۲۸۸) یا برخی از الفاظ آن‌ها مصداق دقیق واژه‌هایی را دارند که کارکرد اصلی آن‌ها تکمیل فرم و موسیقی متن است، نه بیان معنا و مفاهیم مشخص و حداقل کارکرد این نوع شعر یا شعروارده‌ها تقویت حس و درک موسیقی در ذهن کودک است.

مسأله‌ی دیگری که در گونه‌های آثار عامه و از آن جمله در ادبیات کودکان شایان توجه است، تنوع روایت‌های آن‌ها در یک جامعه‌ی فرهنگی و زبانی است. یعنی ممکن است واژه‌ها، مصراع یا بندهایی از یک ترانه یا متلی فراگیر، در یک شهر یا روستا با شهر و روستایی دیگر و همچنین از نسلی‌به‌نسلی دیگر تفاوت‌هایی داشته باشند و تا زمانی که اَشکال این روایت‌های شفاهی، مکتوب یا تثبیت نشده باشند، غالباً نمی‌توان عامل زمان و مکانی یا عامل انسانی آن تغییرات را به دقّت تعیین کرد، مگر به‌ندرت و در صورت وجود قرائن خاص. این موضوع در بسیاری از ترانه‌های کودکان بلوچ نیز مشهود است. صادق هدایت درباره‌ی ترانه‌های عامیانه ایران چنین می‌گوید: «هیچ ترانه‌ی عامیانه‌ای وجود ندارد که گوینده‌ی آن شناخته شود. نه‌تنها اسم مصنف، بلکه اغلب محل و زمان تقریبی آن هم مجهول می‌باشد» (هدایت، ۱۳۷۸: ۲۰۵). درباره‌ی بسیاری از ترانه‌های عامیانه‌ی بلوچی و از آن‌جمله ترانه‌های کودکانه‌ای که در این نوشتار آمده‌اند نیز این موضوع صدق می‌کند.

۳. بحث و بررسی

۳. ۱. ابر و باران

در مناطق گرم و کم‌آب، ابر و باران نویددهنده‌ی فراوانی محصول و رسیدن نعمت برای همه است. ظاهرشدن ابرها در آسمان و خنکای سایه‌ی آن‌ها هم حتی اگر باران نبارد، در نظر مردمان این مناطق، نعمت و مایه‌ی خوشدلی است. چنان که در ضرب‌المثل‌های بلوچی می‌گویند: «نود اگه نه‌گواری، ساهگش سارتن» (سپاهی و میربلوچزایی، ۱۳۹۲: ۱۹۵): ابرها اگر نبارند، سایه‌ی آن‌ها خوشایند است. مسأله‌ی باران و آب در اقلیم خشک چنان مهم و اساسی است که به قول بهار: «قدیم‌ترین نشان از ایزد مورد پرستشِ آسیای غربی را که داریم [و] ایران را هم دربرمی‌گیرد، ایزدبانوی آب هست» (بهار، ۱۳۹۸: ۲۶۹) و «این ایزد باران است و نشان می‌دهد که چقدر باران اهمیت دارد در زندگی مردم آسیای غربی» (همان، ۲۷۰) در چنین اقلیمی، ابر و امید باران، افراد همه‌ی سنین را به وجد می‌آورد، چنان‌که بخش درخور توجهی از ترانه‌هایی کودکان بلوچ درباره‌ی این موضوع هستند. ترانه‌هایی را که تجلی‌گاه آرزوی باران هستند، می‌توان در مجموعه آداب و رسومی بررسی کرد که جعفری قنواتی (۱۴۰۰: ۷۹) در ذیل آیین‌های «باران‌خواهی» طبقه‌بندی کرده است. در بلوچستان نیز چون دیگر مناطق اقلیم خشک ایران، برای باران‌خواهی آیین‌های گوناگونی وجود دارد که ترانه‌های کودکان را می‌توان بخشی از آن‌ها دانست. تعداد زیادی از نواهای کودکان در بلوچی مرتبط با ابر و باران و آب هستند و به نظر می‌رسد این حوزه‌ی مفاهیم بیش از موضوعات دیگر در ترانه‌های کودکان بلوچ آمده‌اند.

۳. ۱. ۱. آرزوی باران

ترانه‌ی زیر را کودکان بلوچ غالباً به‌صورت جمعی و در زیر سایه‌ی ابرها و به امید باران می‌خوانند، ضمن توصیف وضعیت دلخواه پس از باران، به‌گونه‌ای دعای باران‌خواهی است که گرچه از زبان کودکان بیان می‌شود، به‌وضوح آرزوهای بزرگ‌سالان را نیز منعکس می‌کند:

هورءَ بی بارانءَ بی	hawra bi bārāna bi
جو په جو دارانءَ بی	jaw pa jaw_dārāna bi
گندم په سردارانءَ بی	gaŋdom pa sardārāna bi
زرت په دهکانانءَ بی	zorat pa dehkānāna bi

ارزُن په مسکینانءَ بی arzoŋ pa meskināna bi

ابرها خواهند آمد و باران خواهد بارید/ آن که (بذر) جو دارد، جوهایش فراوان خواهد شد/ گندم برای سرداران فراوان خواهد شد/ ذرّت برای دهقانان (و رعیت‌ها) فراوان خواهد شد/ برای مسکینان نیز ارزَن به وفور خواهد شد.

از لحاظ بلاغی و معنا و همچنین دلالت ضمنی ثانویه در جملات خبری، جمله‌های خبری این نوع ترانه‌ها را می‌توان نوعی فال نیک و بیان آرزو برای تحقق میل جمعی و طلب باران تعبیر کرد که در آوای کودکان متجلی شده است. این آواز در محیط جغرافیایی خشک و کم‌آب بلوچستان، ضمن توصیف نیاز همیشگی مردم به باران و چشم امیدشان به نزولات جوّی، نوعی طلب و دعا را بر زبان کودکان جاری می‌کند که خود بذر امید را نیز در دل‌های‌شان می‌کارد.

تجلی آوازهای کودکانه در آیین‌های باران‌خواهی در بسیاری از مناطق ایران نیز دیده می‌شود و چه‌بسا برخی از این آوازها نیز در مناطق همجوار میان، رد و بدل شوند. چنان‌که در بخشی از یک ترانه‌ی کودکانه در آیین‌های باران‌خواهی منطقه‌ی میناب، قسمتی از آواز بالا با تفاوت‌هایی ذکر شده است: ...«ای خدا باران بده/ جو به جوکاران بده/ گندم به انباران بده/ ارزن به مسکینان بده» (خلعت‌بری لیماکی، ۱۳۸۷: ۹۸).

۳. ۱. ۲. باران و طنز

این ترانه نیز که همانند ترانه‌ی قبل غالباً در سایه‌ی ابرها و به‌صورت جمعی خوانده می‌شود، همراه با بیان آرزوی باران، ضمن یک تصویر خیالی طنزآلودی از بزمجه یا سوسمارهای بزرگ بیابانی سخن می‌گوید:

هورُک، هورُک، ایر دئی hawrok hawrok ēr day

بلّی(بلّک) چُکّان چیر دئی ballī (ballok) čokkāŋ čēr day

واجه رپته پیشّان wāja rapta piššāŋ

گوجان گپته مه ریّشان gōjāŋ gepta ma riššāŋ

برگردان: بارانک، بارانک، [تند] فروبار!/ مادربزرگ، بچه‌ها را مخفی کن!/ بابابزرگ رفته برای آوردن «پیشّ»/ سوسماران ریش‌های او را گرفته‌اند.

«پیش»/pišš/: شاخ‌وبرگ درخت خرما و نخل وحشی.(جهاندیده، ۱۳۹۶: ۶۳۲). از برگ‌های نخل‌های وحشی(داز /dāz/) برای بافتن حصیر، سبد و نظایر آن استفاده می‌شود.

در روایت‌هایی دیگر از این ترانه واژه‌ها و حتی مصراع‌هایی متفاوت و گاه کم‌وزیاد می‌شود. مثلاً: تلّو تلّو بارانی/ هُدا جان هوران گوارینی/ واجه رپتَه پیشّان/ گوجان گپته مَه ریشّان

ţellō ţellō bārāni, hodājāŋ hawraŋ gwārēni, wāja rapta piššāŋ, gōjāŋ gepta ma riššāŋ.

برگردان: تلّو تلّو بارانی/ خدا جان، ابرها را ببارانِ!/ بابابزرگ رفته برای آوردن «پیشّ»/ سوسماران ریش‌های او را گرفته‌اند.

ضمن الفاظ تکمیل‌کننده‌ی آهنگ (تلّو تلّو) و تصویر طنزآلود سابق در دو مصراع آخر، دعای باران در مصراع سوم درخور توجه است.

۳. ۱. ۳. آسیب باران

باران‌های تند موسمی تابستان، در کنار فواید فراوان‌شان گاه‌گاه آسیب‌زا نیز هستند. ترانه‌ی کودکانه‌ی زیر زحمت‌افزایی باران را از ذهنی کودکانه به تصویر می‌کشد:

هورُک، هورُک تو مَه‌گوار!	hawrok hawrok taw ma_gwār!
بابا رپته په شکار	bābā rapta pa šekār
اپس ءُ زینی تَرّءَ بن	aps o zēni tarra baŋ
ماتءُ گُهارانی کرّء بن	māt o gohārāni karra baŋ

برگردان: بارانک، ای بارانک، نبار / بابایم رفته به شکار / اسب و زینش تر می‌شوند/ مادر و خواهرانش کَر می‌شوند.

مات ءُ گُهاران (مادر و خواهران) اصطلاحاً به معنای خویشاوندان مؤنث است و کَرشدن آن‌ها، کنایه‌ای است که جنبه‌ی دعایی دارد. یعنی مبادا که این اتفاق (خیس‌شدن اسب و زین اسبِ بابا) رخ بدهد.

آرزو و دعایی نیک برای دیگری یا عضوی از خانواده (پدر)، آشنایی ابتدایی با آهنگ و موسیقی ترانه، اصطلاحات باران و ذکر نقش‌های خانوادگی(پدر، مادر، خواهر و دختر) را می‌توان از جنبه‌های آموزشی این ترانه دانست.

روایتی دیگر از همین ترانه:

هورُک، هورُک تو مَه‌گوار!	hawrok, hawrok, taw magwār!
من‌پ[ت] رپته کهن‌مگار	menpe[t] rapta kah(n)magār
پُچُّکانی تَرّءَ بن	poccokāni tarra baŋ
دُهتُکانی ندرء بن	dohtokāni nadra baŋ

برگردان: بارانک، ای بارانک، مبارا! / بابایم رفته کهن‌مگار (روستایی در شهرستان مهرستان) / لباس‌هایش تَرمی‌شوند/ دخترکانش قربانش می‌شوند.

۳. ۲. اقلیم خشک و آرزوی آب پاک

در ادبیات عامه گاه به جملاتی آهنگین برمی‌خوریم که همانند وردهای مذهبی خوانده می‌شوند تا در طبیعت تصرف کنند یا عناصر طبیعت را رام کنند. گاه این اوراد موزون، بیانگر وضعیت زندگی و تعامل انسان و طبیعت است و بشر با جاندارپنداری طبیعت، سازشگرانه با آن سخن می‌گوید و آن را راضی می‌کند که موانع را از سر راهش بردارد. نمود این برخورد و تعامل با طبیعت در ادبیات عامه‌ی بلوچی و به‌ویژه در ادبیات کودکان دیده می‌شود. برخی از این اوراد در موقعیت‌های سنتی خاص معنای واضحی ندارند، همانند آنچه در «زار و باد» به کار می‌رود و چنان که رضائی و حسینی نشان داده‌اند، برخی از این وردها معنا و مفهومی مشخص ندارند (رک. رضائی و حسینی، ۱۴۰۳: ۵۷)

برخی از این نوع اوراد جادویی در ادبیات کودکان وجود دارند که می‌توان آن‌ها را اوراد شوخی و طنز به شمار آورد، این‌ها هم معنای واضح کاملی ندارند و بیشتر شبیه اورادی چون: «اجّی مجّی لا ترجّی» هستند که شفیعی‌کدکنی آن‌ها را از مصادیق زائوم می‌داند (رک. شفیعی‌کدکنی، ۱۳۹۱: ۱۴۶) از این نمونه در ادبیات کودکان بلوچی می‌توان ورد طنزگونه‌ی «چاگوت و ماگوت و سیاهین هری گوت، چوه» را مثال زد که برای آرام‌کردن کودکی که آسیب یا درد مختصری دیده است و انتظار دارد با وردی درمان شود، با خواندن ورد و فوت‌کردن بر موضع آسیب، او را خرسند می‌کنند.

۳. ۲. ۱. برکه‌ها و کرمینه‌ها

تگو، تگو!	togō! togō!
سرءَ ایر دار	sara ēr dār!

اپسءُ لگام آپءَ وا aps o lagām āpa wā

برگردان: تگو، تگو! / سرت را [در آب] فرو ببر! (به تهِ برکه فرو برو) / اسب لگامدار آب میخورد (میخواهد آب بخورد)

در مناطق کمآب و گرمسیر، چون مدتی از بارندگی یا سیلاب بگذرد، برکههای راکد و چشمههای کمآب، محل تجمع لارو کرمینهی پشهها میشوند و میبایست هرازگاهی آنها را از جلبکها و این لاروهای حشرات پاک کرد تا بتوان آب زلال برداشت. البته در زمانهایی که باران فراوان باشد، باران و سیل، این آبشخورها را پاک میکند. از نباریدن باران یا نبود اقدام انسانی مناسب برای پاککردن این آبشخورها، این مکانها محل مناسبی برای تخمگذاری و تجمع لاروهای حشرات میشوند. نوعی از لاروهای آبزی پشهها در بلوچی، تگو/togō/ نامیده میشود؛ این لاروها با صدای انسان یا حیوانات، به زیر آب میروند. به بچهها میآموختند که اگر خواستند از چنین جاهایی آب بنوشند، این ترانهگونه/ وردگونه را بخوانند تا تگوها به زیر آب بروند و آنان بتوانند راحتتر آب بنوشند.

۳. ۲. ۲. راه دور و آرزوی آب صاف

در مناطق کمآب بلوچستان، منابع آب سالمتر چون رودهای جاری، چشمهها و قناتها در فاصلههای دور یافت میشوند. در مسیل برخی رودخانههای فصلی، با کندن شن و ریگهای کف رودخانه، میتوان به آب رسید. طبیعتاً وقتی چنین جایی حفر میشود و به آب میرسند، بایست مدّتی صبر کنند تا آب، صاف و زلال شود. این ترانه را به کودکان میآموختند که با خواندن این ترانه و گمان اینکه آب با این ترانهی وردگونه زودتر صاف میشود، از بیتابی و عجلهی آنان در هنگام تشنگی کاسته شود:

آپُک، آپُک، ساپ بئی! āpok, āpok, sāp bay!

می ره دورن mi rah duren

پشت ءُ بُنپورن [1] pošt o boŋpuren

برگردان: آبَک، آبَک، صاف شو! / راه ما دور است/ آنسوی بمپور است.

گرچه در ترانه وردگونهی بالا از دوری راه سخن میگوید، امّا ممکن است در حقیقت فاصلهی آب تا خانه یا مقصد، چندان دور نباشد. یعنی سخن از دوری راه، ممکن است نوعی شوخی و مثلاً برای راضیکردن آب باشد تا زودتر صاف شود.

۳. ۳. کشاورزی، درخت و...

۳. ۳. ۱. نخل و هُدهُد

این ترانه بهصورت مناظره میان دو نفر است. گاهی دو کودک و گاهی کودکی با یک بزرگسال، این ترانهی مناظرهگونه را میخوانند. گاهی هم گروهی از کودکان هستند و سؤال را یک نفر میگوید و جمع جواب میدهند یا دو گروهِ پرسنده و جوابدهنده آن را اجرا میکنند:

_ چه مُرگی؟ če morgē?

+ توتّی مُرگی tutti morgē

– چه نشته؟	če neshta?
+ پنچی کرزان	paŋči karzāŋ
– چه وارته؟	če wārta?
+ هرما زردان	homā zardāŋ
– چه ریتّه؟	če ritta?
+ گوری درمان	gawrī darmāŋ
(چه ریتّه؟	(če ritta?
پیپّی روگن)	pipi rōgeŋ)

برگردان: –کدام پرنده؟ + هدهد (چه پرنده‌ای است؟: + هُدهُدی (هُدهُد است.)

–کجا نشسته؟ + بر شاخه‌های ردیف پنجمِ (نخل).

–چه خورده؟ +خُرمای زردان.

– چه دفع کرده؟ + داروی گوری (داروی محصول گبرها یا زردشتی‌ها) (_ چه دفع کرده؟ + روغن حلبی)

این ترانه‌ی گفت‌وگویی و مناظره‌گونه با زمینه‌ی طنز و شوخی، ضمن بازیِ گفت‌وگو نام پرنده، نام نوعی نخل خرما و اصطلاح خاص شاخه‌ی این درخت و نام انواعی از داروها را در خود دارد و زمینه‌ی آشنایی کودک را با این مفاهیم فراهم می‌کند. زمان‌های قدیم «گور»/gawar/ ها یا زردشتیان در بلوچستان به تجارت می‌پرداخته‌اند. این گروه و نیز هندوان ضمن شهرت به ثروتمندی، به طبابت نیز مشهور بوده‌اند و گوری‌درمان/gawri_darmān/ هنوز هم در عطاری‌ها و طب سنتی این منطقه به انواعی از داورهای ترکیبی غالباً سیاه‌رنگی اطلاق می‌شود که غالباً از شبه‌قاره‌ی هند می‌آیند.

۳. ۳. ۲. میوه‌ها و...

این ترانه، نوعی از ترانه‌های لالایی‌گونه است که به عمل خواندن آن‌ها «نازینگ» /nāzēnag/ می‌گویند. این نوع ترانه‌ها را معمولاً مادران به قصد سرگرم‌کردن و تعریف و تمجید از طفل خردسال‌شان می‌خوانند.

کئی لُدته؟	kay loḍḍeta?
....جان لدته	.... jāŋ loḍḍeta
آپان بُدته	āpāŋ boḍḍeta
دریمب دریمبی کُته	drimb drimbi kota
ناکویان چته	nākōyāŋ četa
سُندوکش کُته	soŋdukeš kota
دور دوری بَرَن	dur duri baraŋ
پنجگوری بَرَن	paŋjgurī baraŋ
هنگوری دَیَن	haŋguri dayaŋ
هنگورءَ نه‌وا	haŋgura na_wā
هنجیری دَیَن	heŋjiri dayaŋ
امبی دانگءُ	ambi dānag_o

limbōyi barāŋ	لیمبویی بران
mesk_o zāporāŋ	مسک ءُ زاپران

این کیست که میخرامد؟ / .... (نام کودک) جان است که میخرامد (با ناز و افتخار به گردش رفته است)/ در آبگیرها افتاده است/ دریمب دریمب [۲] کرده است/ عموها (داییها) پیدایش کردهاند/ در صندوقش نهادهاند/ [برای گردش] به دور دورها میبرندش/ به شهر «پنجگور»ش میبرند/ انگورش میدهند/ [انگور دوست ندارد] و انگور نمیخورد/ [پس]/ انجیرش میدهند / میوهی انبهاش میدهند/ با لیمو/ و مُشک و زعفران.

۳. ۴. زندگی روستایی و شبانی

برخی از سرگرمیهای قدیم کودکان در مناطق روستایی و عشایری و بهتبع آن برخی از ترانهها، متلها، چیستانها و قصّههای ادبیات کودکان، با زندگی شبانی و دامداری مرتبط هستند.

۳. ۴. ۱. گلّه و رمه

کودکان روستایی یا کودکان اجتماعات کوچنشین، با دیدن گلهی گوسفندان این شعرواره‌ی را بهصورت انفرادی یا گروهی میخوانند:

ā ramageŋ	آ رمگن
sar damageŋ (dam damageŋ)	سر دمگن (دم دمگن)[۳]
nāzok-o ma(w)u	نازُکُ مَوو
ranga bozu	رنگءَ بزو

برگردان: آن رمه (گلّهی گوسفندان) است/ به بلندی دشت رسیده است/ [پیشی] نازِ میو/ رَنگ را بگیر.

در روایتی دیگر، واژهی «رنگ» بهصورت «لَنگ» آمده است و اگر اصل ترانه به همین صورت بوده باشد، معنای واضحتری پیدا میکند: گربهی نازِ میو! گوسفندِ لنگ را بردار(از آن تو)!

اما در روایت مشهوری که بیان کردیم، حفظ یک تلفّظ شاذ از واژهی رَنگ/rang/: گوسفند و بز کوهی و... که شبیه به فارسی است (رک. معین، ۱۳۸۸: ۲/۱۶۷۸) درخور توجه است. فرهنگ بلوچی–فارسی، این واژهی را بهدرستی در شکل رایج آن، با ضمّهی اول ضبط کرده است امّا برخی از معانی واژه و از جمله همین معنی از آن جاافتادهاند (رک.جهاندیده، ۱۳۹۶: ۱/۱۲۹۳). باتوجهبه محاظهکاری بلوچی حدس نگارنده آن است که یا قدمت این ترانهی چنان است که شکل کهنتر بر اثر گذر زمان دچار تغییر شده است یا این تلفظ از یکی از گویشهای شرقی بلوچی وارد ترانه شده است، معین صورت سانسکریت آن را نیز با فتحه نوشته است (همان).

۳. ۴. ۲. آرزوی ثروت (مال: چهارپا) برای آیندهی کودک

برخی از عبارتهای قالبی و کلیشههای زبانی در حیطهی سنتهای شفاهی ادبیات کودک جای میگیرند. نمونههایی از این عبارتها و حتی شعرواره‌ها که میتوان مطالعهی آنها را بخشی از حوزهی «متلپژوهی» دانست (شفیعیکدکنی، ۱۳۹۱: ۲۸۶) در موقعیتهای گوناگون بهعنوان فالی نیکو یا عبارتی دعایی از زبان بزرگسالان خطاب به کودکان بیان

می‌شوند. از محتوای این شعرگونه‌ها آرمان‌ها و آرزوهایی است که به زبان می‌آیند. نمونه‌ی زیر که در جامعه‌ای روستایی و دامدار پیدا شده است، برای شگون‌نیکی با شنیدن سکسکه‌ی کودک، بیان می‌شود:

هکّءُ رُدات بات — hekk-o rodet bāt

ماتءُ پتات بات — māt-o petet(d) bāt

میشءُ بُزات بات — mēš-o bozet bāt

برگردان: سکسه مایه‌ی رشد تو بادا! (سکسکه با رشدت توأم بادا!)/ [همیشه] پدر و مادر داشته باشی! (از داشتن پدر و مادر محروم نمانی!) / صاحب میش و بُز شوی!

و هنگامی که نوزاد خمیازه بکشد یا زمانی که دست و پای نوزاد را اندکی ورزش بدهند و به این سو و آن سو حرکت دهند، همین آواز را با اندکی تغییر می‌خوانند با تغییر بند اول:

کشّءُ رُدات بات/ مات و... — kašš-o rodet bāt/ māt-o…

کشیدن [و حرکت دست و پا] با رُشدت توأم باد ...

همان‌گونه که می‌بینیم، در مفهوم این ترانه، علاوه‌بر دعا برای سلامتی و رشد کودک و ادامه‌ی زندگی‌اش در سایه‌ی پدر و مادر، برای او دارایی میش و بُز(رمه و گلّه) آرزو شده است. طبیعتاً چنین دعایی در جامعه‌ای به وجود می‌آیند که داشتن میش و بُز، معیار و نمادی برای ثروت محسوب می‌شده است؛ نه چنان‌که مثلاً در مثلی فارسی می‌گوییم: غم نداری بُز بخر (دهخدا، ۱۳۸۶: ۱۱۳۰/۲)

۳. ۵. شکار، جانوران و...

در روزگاری نه‌چندان دور که انسان و اقلیم، در تعادل بیشتری بودند، شکار یکی از تفریحات و یکی از منابع تغذیه جوامع روستایی و شبانی بود. شکار خرگوش در بسیاری از مناطق کوهستانی و صحرایی بلوچستان به‌فراوانی صورت می‌گرفت. این موضوع در ترانه‌های کودکان و نواهای عامیانه انعکاس زیادی داشته است:

۳. ۵. ۱. شکار خرگوش

این ترانه را بیشتر مادران یا خواهرانِ پسرکان خردسال به قصد سرگرمی و شوخی با کودک می‌خوانند:

بچکءُ بچکءُ بچاری — bačak_o bačak_o bačāri

هرگوشکءَ جنت و یاری — hargōška jaŋto yārī

په دهتران هزاری — pa dohtārāŋ hazāri

پر ما په چی نیاری؟ — par mā pacē nayāri?

نَی ماتءُ نَی گُهاری — nay māt_o nay gohāri

برگردان: پسرک را، پسرک را، ببین! / [در صحراها] خرگوش شکار می‌کند و می‌آورد/ شکارها را برای دختران زیبا تحفه می‌برد/ چرا از این شکارهایش چیزی برای ما نمی‌آورد؟/ نه برای مادرش می‌آورد ، نه برای خواهرش.

در مورد واژه‌ی «بَچاری» از فحوای کلام می‌توان آن را تغییر یافته‌ی «بِچاری» به معنی نگاهش کن، گرفت امّا چه‌بسا این واژه از همان مقوله‌ی «شعرآوا»هایی باشد که فرمالیست‌های روس، «زائوم» می‌نامند (شفیعی‌کدکنی، ۱۳۹۱: ۱۴۰)

۳. ۵. ۲. شبان و شکار خرگوش

ترانه‌ی زیر نیز روایت حالی است از زبان خرگوش که گاه بزرگ‌ترها برای انبساط خاطر یا سرگرمی خردسالان می‌خوانند:

مَنُن هرگوشک ءُ دلانی (ریکانی)	manoŋ hargōšk_o ḏalānī (rēkāni)
چرُن مه مَلّپدئی وپسُن	čaroŋ ma mal_padē wapsoŋ
منءَ گندی شُپانک شومّین	mana geŋdī šopāŋk šummēŋ
منءَ جن گورَوی تیران	mana jaŋ gōrawi tirāŋ
منءَ لگّی سرءُ دیلّان	mana laggī saro ḏillāŋ
منءَ کن مه چاربُنین سُندان[۴]	mana kaŋ ma čār bonēŋ soŋdāŋ
منءَ کوتی بچک جوانین	mana kōṯi bačak jwānēŋ
منءَ گرادی سدو لالین	mana grādi sadō lālēŋ
په کئی شامءُ په کئی چاشتا!	pa ka'i šāmo pa ka'i čāštā

برگردان: منم خرگوش شنزارها (ریگزارها)/ می‌چرم و در ریگزاران می‌خوابم/ چوپانِ شوم مرا می‌بیند/ مرا با تیرهایی گورشکار می‌زند/ تیرش به سر و قامت من اصابت می‌کند/ مرا در «سُند[۱]» هایی می‌گذارد که با چهار «پیشّ» بافته شده‌اند/ پسر جوان، مرا قطعه‌قطعه خواهد کرد/ دختری زیبارو مرا خواهد پخت/ [خدا می‌داند] شام یا ناهار چه کسی خواهم شد!

۳. ۵. ۳. مَمّ /mamm/: خرس

این ترانه‌ی کودکانه به‌صورت روایت یک افسانه از زبان خرس گفته می‌شود:

مَنن مَمّءِ چُگُل پا	manoŋ mamme čogol pā
وَتی چُکّن جت ءُ کُشت	woti čokkoŋ jato košt
په کوهی کونلیُن کُشت	pa kōhi kōnaliyoŋ košt
په پُرکی بانشگیُن کُشت	pa porki bāšgiyoŋ košt

برگردان: منم خرس توله‌پا (توله: نوزادِ سگ)/ بچه‌ام را زدم و کشتم/ او را به‌خاطر میوه‌ی نخل وحشی/ و به‌خاطر شکوفه‌ی نخل کوهیِ «پُرک» کشتم.

در این ترانه از یک حیوان و دو درختچه‌ی بومی مناطق بلوچستان نام برده شده است. ۱. مَمّ/mamm/: خرس. نوعی خرس سیاه بومی بلوچستان؛ ۲. کونل/kōnal/: ثمر درخت نخل وحشی (رک. جهاندیده، ۱۳۹۶: ۱۸۸۵). این درخت/ درختچه دو نوع است: داز/dāz/ و پُرک/pork/ دارد. در افسانه‌های محلی بلوچی می‌گویند: خرسی این میوه را می‌بیند و برای خوردن آن با آزمندی حرکت می‌کند، بچه‌ی خرس هم همراه مادرش به همان سو می‌دود. خرس بدون آنکه متوجه باشد که درختچه‌های زیادی این میوه را دارند و به اندازه‌ی کافی وجود دارد، گمان می‌کند که آن‌ها کم هستند و بر سر بچه‌اش می‌زند تا به میوه‌ی این درخت نرسد امّا بر اثر این ضربه، بچه‌اش می‌میرد و خرس با پشیمانی، همیشه این نغمه را تکرار می‌کند.

۳. ۶. موارد دیگر

۳. ۶. ۱. ماه، کُنار و دیو

آ ماهن	ā māheŋ
تی تلاهن (تین تلاهن)	ti (tiŋ) telāheŋ
نوکرءُ شاهن	nawkar_o šāheŋ
رپتُن په راهی	raptoŋ pa rāhē
دیستُن بلاهی	distoŋ balāhē
گوشتی ورُنِات	gwaštī waronet
من گو کُشَونِات	maŋ gwa košonet
هشتی منارا	hešti manārā
پهتی کُنارا (پهتی کِنارا)	pehti konārā (kenārā)

برگردان: آن ماه است/ طلایی از آن توست (چون تابه‌ای طلایی است)/ نوکر پادشاه است. / از راهی می‌رفتم/ دیدم هیولایی را/ گفت: تو را می‌خورم/ گفتم: تو را می‌کُشم/ مرا رها کرد/ خودش را به درخت کُنار پیچید ([از سر راهِ من] کنار کشید)

این ترانه از مشهورترین ترانه‌های کودکان بلوچ است و نسل‌های میان‌سالان در جای‌جای بلوچستان با آن آشنا هستند. نگارنده هم از دوران کودکی آن را به یاد دارد، امّا بر این نظر است که به‌مرور زمان، دو کلمه‌ی کلیدی در ترانه تحریف شده‌اند. در اینجا، هم شکل تصحیح‌شده‌ی این دو کلمه‌ی کلیدی را هم در کنار شکل مشهور و رایج آن‌ها در پرانتز آورده است. امّا توضیح این دو کلمه:

در بند دوم «تی تلاهن» شکل مشهور آن است که ترجمه‌ی فارسی آن به همراه بند اول این است: «آن ماه است، طلای توست» امّا آنچه نگارنده، صورت اصیل‌تر تلقی می‌کند در یک ترجمه‌ی مفهومی این است: «آن ماه است که چون تابه‌ای طلایی است» تین/tiŋ/: وسیله‌ای فلزی و دایره‌ای‌شکل و [...] و آن را بر سه‌پایه (پادینک) قرار دهند و زیر آن آتش روشن کنند و برای پختن نان و برخی مواد خوارکی به کار می‌رود (ساج). (رک. همان: ۷۸۷) این تصویر از زندگی سنتی روستایی گرفته شده است و به نظر می‌رسد که ماه کامل به یک «تین» طلایی تشبیه شده است. در ادبیات بلوچی همانند ادبیات فارسی، به‌فراوانی می‌بینیم که صورت یار به ماه تشبیه شده است. از اینکه بگذریم در شعری مشهور از «ملا فاضل رند» که از صورت یار، نخست به «شپ چراگ» یعنی «چراغ شبانگاه» تعبیر شده در ادامه با تعبیر «پهکین اشرفی» (= تمام‌سکه‌ی اشرفی یا طلایی)[۵] توصیف می‌شود (رک. هاشمی، ۲۰۱۳: ۱۳۱) که علاوه‌بر همه وجه‌شبه‌هایی که میان سکه‌ی تمام‌عیار و نیز ماه با یار ایجاد می‌کند، گردی صورت یار را هم در نظر داشته‌اند؛ بنابراین، در این سُنت ادبی، تعبیر هنرمندانه‌ی «تین تلاه»: تابه‌ی طلایی، درباره‌ی ماه، تشبیهی خیالی و وهمی ساخته است، یعنی ماه را به چیزی تشبیه کرده است که در جهان بیرون از خیال، موجود یا واقعی نیست امّا در ادبیات بلوچی سابقه دارد. در شعر فارسی نیز تعبیر «قرص ماه» و «قرص خورشید» به‌صورت دایره‌ی طلایی مشهور است. چنان که در ابیات زیر از شمس‌الدین شست‌کُله می‌بینیم:

چـون رایـت صـبح شـد درفشـان　　شـد خیـل سـتارگان پریشـان
گـم کـرد فلـک سـتام صـبحش　　یـک قرصـه‌ی زر بـداد تـاوان

(صفا، ۱۳۹۱: ۸۵۳)

واژه‌های «کنار» و مصدر پِهتن/pehteŋ/ یا پیچگ/pēčag/: «پیچیدن» نیز در بند آخر، چنین سرنوشتی داشته است که هم خود نگارنده آن را به همین صورت یاد گرفته و هم افراد زیادی از مناطق مختلف که از آن‌ها پرسیده شده است، آن را به همین شکل به یاد دارند. به نظر می‌رسد که در اینجا «کُنار» یک تحریف و تبدیل بسیار رایج باشد. بافت ترانه و اقلیم منطقه به‌سبب فراوانی وجود درخت «کُنار» مستعد این تحریف است[۶]. اگر روایت تقریباً همگانی «پهتی‌کُنارا» درست باشد، به معنی آن است که این هیولا یا نیروی شرّ، خود را به درخت«کُنار»ی پیچیده است. تصور ماری که خود را به دور درخت یا بوته‌ای بپیچد، یک تصویر شناخته‌شده و مکرر جهانی است. اما اگر حدس نگارنده مبنی‌بر امکان تحریف «پهتی کِنارا» با گذر روزگار به‌صورت «پهتی کُنارا» را بپذیریم، عبارت پایانی با معنای ساده و سرراستِ «کِنارکشیدن» کامل خواهد شد.

۳. ۶. ۲. انگشتر/ میرچاکر

ساخت متل‌گونه‌ی زیر براساس نوعی گفت‌وگو شکل گرفته است و ضمن به‌کاربردن اصطلاحات خاص کابردی زبان، با بیانی طنزگونه و متناسب، به سنین خردسالان به‌ویژه «میر چاکر» یکی از قهرمانان اساطیری و فولکلوریک بلوچ‌ها نیز اشاره‌ای می‌کند، دو مصراع‌گونه‌ی پایانی اگرچه به تنهایی دارای معنا هستند و کارکرد جمله‌سازی و کاربرد واژگان در جمله را نمایش می‌دهند امّا اگر این کارکرد و بافت ترانه‌ی کودکانه را در نظر نگیریم، از نظر معنایی و در کلیت این اثر، مهمل جلوه می‌کنند:

_ من چلّه‌ای چت	-maŋ čallayē čet
(پُلُک‌ای)	moštoŋ lagāštoŋ
مشتُن لگاشتُن/	moškāŋ čet_o bo[rt]
مُشکان چتءُ بُ (برت)	
+ مُشکان کَییگن؟/	+ moškāŋ kayīgaŋ?
– میر چاکریگن	-mīr čākarīgaŋ
+ چاکر گجا شُت؟/	+ čākar gojā šot?
– وسّوگی لوگا	- wassūgī lōgā
+ چی چیءَ کشّی	+čēčēya kašši?
-تمباک و تهلیگ	-tambāk_o tahlīg
نانان لواشن	nānāŋ lawāšaŋ,
ریشّان کماشن	rīššāŋ kamāšaŋ

برگردان: انگشتری یافتم/ مالیدم و پاکش کردم/ موش‌ها آن را برداشتند و بردند/

+ موش‌ها از آن کیستند؟ – از آنِ میرچاکرند./ +[میر]چاکر کجا رفت؟– خانه‌ی مادرزنش/ + چی‌چی می‌کِشد؟– تنباکو و تلخی/ نان‌ها لواش هستند/ ریش‌ها جوگندمی هستند.

۳. ۶. ۳. هل و قرنفل

این متل‌گونه نیز که ساختاری گفت‌وگویی و نمایشی دارد و مقدمه‌ی یک بازی جمعی است. در یک اتاق بزرگ، چشم‌های کودکی را با پارچه‌ای می‌بندند. یکی از افراد با دست‌زدن به شانه‌های فرد چشم‌بسته او را خطاب قرار می‌دهد و در پایان مکالمه از افراد شرکت‌کننده در بازی به‌عنوان همراهانی که بهره‌ی او را خورده‌اند، نام می‌برد و از او دور می‌شود. فرد چشم‌بسته می‌بایست، بچه‌های دیگر را پیدا کند:

- بلّی، بلّی! (واجه، واجه!)	-balli, balli! wāja, waja!
+جی جان	+ji, jāŋ
- سوچنءُ گوالیءَ بدی	-sučen_o gwāliya bday!
+ چونی کنئی؟ (سوچن گوالیءَ چونءَ کنئی؟)	+čōni kanay? +(sučen gwāliya čōna kanay?)
- گوالی دپءَ دوچُن	-gwāli dapa dōčoŋ
+ چی چیئی مانن؟	+čē čēyi māneŋ?
- هیرءُ کلمپُر	-hir_o kalampor
+منی بهر؟ هدایی بهر؟	+meni bahr? hodāyi bahr?
-هدایی بهرُن دیم دا[ت] تئی بهرءَ پلانی و پلانی و پلانی وا[رت]	+hodāyi bahroŋ dēm dā[t], tayi bahra pelāni_o pelāni_o pelāni wā[rt]

برگردان: مادر بزرگ، مادربزرگ! (پدر بزرگ، پدربزرگ!)/ +جانم، عزیزم! /- جوالدوز را بده/ + چه کارش داری؟ / - دهانه‌ی جوال را می‌دوزم/ + چه در جوال است؟ / -هل و قرنفُل/ +سهم من کو؟ سهم خدا کو؟ / - سهم خدا را فرستاده‌ام. سهم تو را فلانی و فلانی و فلانی خورده‌اند.

۳. ۶. ۴. دخترک سوزن‌دوز

سوزن‌دوزی و نقش‌های رنگارنگ آن بر روی پارچه از هنرهای فراگیر در میان زنان و دختران بلوچ است. ترانه‌ی زیر در تشویق دخترکان برای مهارت‌آموزی در این هنر خوانده می‌شود:

دیستگُن ماهین جنکّئی	distagoŋ māhēŋ janekkē
نشته وتی ماتی کشا	nešta woti māti kašā
سوچنءُ کرمانی گونن	sučen_o kermāni gōneŋ
جنتءُ ریچی مه گُدا	Jaŋt_o rēči ma godā

دختری ماهرو می‌بینم (دیده‌ام) [که]/ کنار مادرش نشسته است/ سوزن کرمانی در دست دارد/ [به سرعت، نقش‌های زیبای سوزن‌دوزی را] بر پارچه می‌زند.

۴. نتیجه‌گیری

ادبیات کودکان نیز همانند دیگر انواع ادبیات، نمایانگر ویژگی‌هایی از جامعه است و برای شناخت کامل جامعه و شرایط اجتماعی و فرهنگی آن منبعی مهم به شمار می‌رود. با بررسی ادبیات کودکان بلوچ، با برخی از شیوه‌های تعلیم‌وتربیت کودکان مواجه می‌شویم که در سازگاری با محیط و اقلیم جغرافیا به وجود آمده‌اند و نیز به شیوه‌های کهن برای تعامل با طبیعت و محیط زیست اشاره دارند. طبیعت خشک بلوچستان، اهمیت ابر و باران و برعکس آن (سیل‌های تابستانی)، درخت‌ها، گیاهان و جانوران این اقلیم بیابانی چون نخل، داز، کنار و... و نیز خرس بلوچستان، سوسمار بیابانی، هدهد و... که در ترانه‌های کودکان منعکس شده‌اند، ضمن آن که تبلور تأثیر اقلیم در ادبیات کودک است، آموزه‌های زبانی و فرهنگی مرتبط با این مفاهیم را به کودکان منتقل می‌کنند. تشویق دخترکان به آموختن هنر سوزن‌دوزی، نام مواد معطری چون «هل» و «قرنفل»، مسائلی از زندگی شبانی و زندگی روستایی و کشاورزی، نام شخصیت‌های صاحب‌آوازه‌ای چون میرچاکر، و... در ترانه‌های ادبیات کودکان بلوچ منعکس شده‌اند. در ترانه‌های کودکانه‌ی بلوچی همانند ادبیات کودکان در فرهنگ‌های دیگر، گاه عبارت‌هایی وجود دارند که پیوند معنایی چندان محکمی با عبارت‌های پس یا پیش از خود ندارند یا از نظر معنایی کاملاً گسسته به نظر می‌رسند. این عبارت‌ها یا تغییر کرده‌اند یا اساساً فقط به‌سبب تناسب آهنگ و ریتم در بافت ترانه وارد شده‌اند. ترانه‌های بازی در ادبیات عامه بلوچی محتوا و مضامین گوناگونی دارند. موضوع طبیعت و ارتباط کودک با جهان طبیعی و مفاهیم زندگی انسان در این ترانه‌ها نقش پررنگی دارد. طنز و شوخی از چاشنی‌های عمده در ترانه‌های بازی کودکان است که زمینه‌ی خنده و سرگرمی، جذابیت مفاهیم را برای کودک به‌وجود می‌آورد. برخی از ترانه‌های کودکان بلوچ، وردگونه‌هایی هستند که گویا برای رام‌کردن طبیعت سروده شده‌اند و به آن هدف و همان منظور تکرار می‌شوند؛ همانند ترانه‌هایی که برای دفع گردباد یا طلب باران یا نباریدن آن به کار می‌روند.

یادداشت‌ها

(۱). بُنپور/boŋpur/: بمپور، یکی از شهرهای تاریخی بلوچستان در غرب شهرستان ایرانشهر.

(۲). دریمب دریمب/drimb drimb/: نام‌آوایی است از صدایی که از زدن دست‌های کسی که سعی می‌کند خودش را از غرق‌شدن در آب برهاند.

(۳). دَمَگ/damag/: زمین بلندتر از اطراف که در آبریز، محل جداشدن آبریز دو منطقه است. یعنی مثلاً در یک سمت آن مسیر آب رودخانه‌ها به‌سوی شرق و در سمت دیگر آن مسیر آن‌ها به سمت غرب خواهد بود.

(۴). سُند/soŋd/: سبدهایی تور مانند که با پیشˇ/pišš/ (برگ نخل) و غالباً با برگ داز (نخل وحشی) بافته می‌شوند.

(۵). جهاندیده نیز بخشی از این ترانه را ثبت کرده است و منابع روایی او هم این واژه را «کُنار» خوانده‌اند (جهاندیده، ۱۳۹۹: ۱۴۱)

(۶). بشیر احمد بلوچ مجموعه اشعار ملا قاسم رند را با عنوان «پهکین اشرفی» منتشر کرده است. (بلوچ، ۱۹۸۷)

منابع

احمدپناهی سمنانی، محمد. (۱۳۷۶). «ادب رسمی و ادب عامیانه». شعر، (۲۱)، ۲۰-۲۵.
https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/200701/

انجوی‌شیرازی، سیدابوالقاسم. (۱۳۷۱). *گذری و نظری در فرهنگ مردم*. تهران: اسپرک.

اوسالیوان، ایمر. (۱۳۹۸). *ادبیات تطبیقی کودکان*. ترجمه‌ی مریم جلالی و محبوبه فرهنگی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

بلوچ، بشیر احمد. (۱۹۸۷). *پهکین اشرفی*. کویته (پاکستان): بلوچستان.

بهار، مهرداد. (۱۳۹۸). *از اسطوره تا تاریخ*. تهران: چشمه.

بیهقی، حسینعلی. (۱۳۶۵). *پژوهش و بررسی فرهنگ عامه‌ی ایران*. مشهد: آستان قدس رضوی.

پولادی، کمال. (۱۳۷۸). *بنیادهای ادبیات کودک*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

جهاندیده، عبدالغفور. (۱۳۹۶). *فرهنگ بلوچی‌فارسی*. تهران: معین

ـــــــــــــــ (۱۳۹۹). *وزن و قافیه شعر بلوچی*. تهران: معین.

ـــــــــــــــ (۱۴۰۲). «ساختار و مضامین لیلو (لالایی)های بلوچی». *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۱۱ (۵۲)، ۹۷-۱۳۰. http://cfl.modares.ac.ir/article-11-71518-fa.html

جعفری‌قنواتی، محمد. (۱۴۰۰). *درآمدی بر فولکلور ایران*. تهران: جامی.

خلعت‌بری لیماکی، مصطفی. (۱۳۸۷). *آب، باورها و آیین‌های مربوط به آن در فرهنگ عامه*. تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.

دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۸۶). *امثال و حکم*. ج۲، تهران: امیرکبیر.

ذوالفقاری، حسن. (۱۴۰۱). *زبان و ادبیات عامّه‌ی ایران*. تهران: سمت.

رحماندوست، مصطفی. (۱۳۶۸). *ادبیات کودکان و نوجوانان*. تهران: شرکت چاپ و نشر درسی ایران.

رضائی، مهدی؛ حسینی، اسماء. (۱۴۰۳). «بررسی جادو، اوراد و اشعار در آیین‌های درمانی استان بوشهر براساس دیدگاه جمیز فریزر». *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۱۲ (۵۵)، ۳۹-۷۲. http://dx.doi.org/10.48311/cfl.12.55.3

سپاهی، محمداکبر؛ میربلوچزایی، اسحاق. (۱۳۹۲). *مثل‌های بلوچ*. زاهدان: تفتان.

شفیعی‌کدکنی، محمدرضا. (۱۳۹۱). *رستاخیز کلمات*. تهران: سخن.

صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۹۱). *تاریخ ادبیات در ایران*. ج ۲، تهران: فردوس.

طیب‌عثمان، محمد. (۱۳۷۱). *راهنمای گردآوری سنت‌های شفاهی*. ترجمه‌ی عطاءالله رهبر، تهران: آناهیتا.

فاضلی، نعمت‌الله؛ هاشمی‌مقدم، امیر. (۱۳۹۳). *بررسی متون طنزآمیز عامیانه ایرانی*. تهران: علم.

معین، محمد. (۱۳۸۸). *فرهنگ فارسی*. تهران: امیرکبیر.

هدایت، صادق. (۱۳۷۸). *فرهنگ عامیانه‌ی مردم ایران*. گردآورنده جهانگیر هدایت، تهران: چشمه.

Dames, M.Longworth.(1988). *Popular poetry of the baloches.* Quetta: Bauchi Academy.

راویان شفاهی:

دهانی، هاجر. بی‌سواد ، خانه‌دار، چگرد مهرستان، ۵۷ ساله.

دهانی، زربی‌بی. باسواد، خانه‌دار، گورابک مهرستان، ۴۰ ساله.

سپاهی، نازبی‌بی. بی‌سواد، خانه‌دار، گرسامان مهرستان، ۶۴ ساله.

سپاهی، امیربخش. باسواد، کارمند مرکز بهداشت، مهرستان، ۵۰ ساله.

گوری، شیرمحمد. سواد ابتدایی، کشاورز، چگرد مهرستان، ۵۵ ساله.